

РОЗДІЛ 1 ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ У СВІТЛІ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ПАРАДИГМ

УДК 811.161.2'367.7

Каріна Бортун

СПОНУКАННЯ В ТРАДИЦІЙНІЙ ГРАМАТИЦІ: СТАТУС, ФУНКЦІЯ

У роботі досліджено роль спонування у традиційній граматиці, зосереджено увагу на його статусі та функції у мовленнєвій системі. Було подано візію мовознавців на основні аспекти спонування як структурного елемента мови, який є важливим вказівником семантики та синтаксису, який узагальнює різноманітні аспекти висловлювання. Наголошено на різнобічних виявах понять «спонування» та «імператив», надано коментар на функціонування цих двох дефініцій, окреслено різнобічні погляди. Загалом, спонукальна семантика має великий арсенал лінгвістичних засобів, семантика яких репрезентована у контексті.

Ключові слова: спонування, імператив, волевиявлення, наказовий спосіб, спонукальна семантика.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дослідження ролі спонування у традиційній граматиці є предметом наукових студій серед лінгвістів упродовж тривалого часу, адже спонування є важливим елементом будь-якої мовної системи. Насамперед варто зазначити, що спонування є ключовим елементом будь-якого мовленнєвого акту, адже визначає структуру та семантику мовлення, допомагає формувати інтенцію висловлення.

Спонування в традиційній граматиці є важливим елементом, що визначає структуру речення та його семантичні властивості. Вартою уваги є функційна природа спонування на рівні реченнєвої структури. Саме це допомагає розумінню його природи та впливу на структурно-семантичні особливості граматичної структури загалом. Це знання допомагає розкрити місце висловлень зі спонукальною семантикою у мовленні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Вартими уваги є дослідження статусу спонування як важливої складової граматичної системи, а також вивчення його різних функцій у контексті традиційної граматики. Граматичний статус природи спонування, його засобів вираження мав різне розуміння в історії мовознавчої думки. Наукові студії постають вираженням розуміння найосновніших граматичних засобів спонування формами

наказового способу до нового усвідомлення дефініції «спонукання» як різновиду мовленнєвого акту. Питання, пов'язані з науковими опрацюваннями спонукання здійснювали такі лінгвісти, як І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, Б. М. Кулик, М. В. Леонова, О. В. Нарушевич-Васильєва, С. В. Харченко, О. С. Шатілова тощо.

Мета статті полягає в аналізі ролі спонукання в структурі мовлення, зокрема поглядів науковців на це питання; зосередженні уваги на теоретико-поняттєвих особливостях спонукальної семантики, вивченні місця спонукальних висловлень у системі мовленнєвих актів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Варто наголосити, що основна увага в архітектоніці спонукання зосереджена на репрезентації мовних виразів, які віддзеркалюють інтенцію чи намір спонукання, зосереджуючись на семантичних, синтаксичних та прагматичних шарах цих висловлень.

М. В. Леонова потрактує наказовий спосіб, як дію, яка є волевиявленням мовця (напр., *прохання, побажання, наказ, вимога, заборона* тощо) для спонукання до неї співрозмовника [11, с. 189].

Нові напрями досліджень, що суголосні з питаннями вивчення теорії мовленнєвих актів, підтверджують активне вивчення суб'єктивних чинників. Саме тому панівним є прагматичний погляд на вивчення мови, що спричинив перегляд традиційного розуміння наказового способу як морфолого-синтаксичної категорії, зіставленої із дійсним і умовним способами.

Дослідження репозитацію засобів реалізації спонукання в мовознавстві здійснюють на новому етапі – на ярусах упорядкування напрацювань мовознавців у площині семантики, синтаксису та прагматики. Адже процес узгодження й об'єднання структур, функцій спонукання у складну систему потребує детальної уваги. Саме це стимулює появу праць щодо реалізації імперативної семантики, яку вважають суголосною зі семантикою імператива, зокрема: «Категорійне значення наказового способу – це значення спонукання, тобто уявлення дії як необхідної, до якої спонукає кого-небудь мовець» [13, с. 620].

О. В. Нарушевич-Васильєва за допомогою арсеналу української мови проаналізувала структурні особливості та змістові елементи спонукальних висловлень щодо їхнього використання в ситуаціях мовленнєвого спілкування з позиції прагматичного підходу [12].

Мовознавиця окреслила необхідність успішного функціонування спонукальних мовленнєвих актів, з урахуванням цього випрацювала класифікацію цих актів, репрезентувала реалізацію функційної природи мовних одиниць під час реалізації спонукання, описала та систематизувала засоби вираження актів спонукання, встановила роль

контексту у віддзеркаленні та розрізненні іллокутивних функцій спонукальних висловлень [12].

О. Л. Даскалюк [7] розглянула наявну взаємодію імператива та граматичних категорій модальності й часу в сучасній лінгвістиці, подала особливості значення реальності/ірреальності складниками категорії способу, пояснила парадигматичні засади дієслова наказового способу щодо функційно-семантичної ролі імператива, надала науковий коментар щодо структурних особливостей синтаксичної конструкції з предикатом-імперативом та семантичних різновидів цих предикатів.

Різномірна природа імперативної семантики, граматичні та синтаксичні риси імператива виокремлюють низку сем, що визначають передачу апеляційного волевиявлення. Тобто формують своєрідне поле розуміння для структури, семантики спонукування водночас [7].

Українська публіцистика є великим арсеналом для репрезентації теорії мовленнєвих актів, зокрема О.С. Шатілова окреслила типологію спонукальних мовленнєвих актів, проаналізувала способи оформлення прямого та непрямого спонукування. Ці висловлення у її роботі розглянуто за допомогою прагматичних чинників, встановлено комунікативно-прагматичну специфіку й особливості функціонування з розподілом за ставленням їхніх авторів до т. зв. «непрямого вживання» імператива [6, с. 26].

«Непрямими» є такі зразки імператива, що не містять (принаймні на першій погляд) вказівки на спонукування, наприклад, продуктивно представлені в мові висловлення оптативної (*нехай завжди буде мир*), повиннісної (*всі пішли, а я вдома сиди*), умовної (*Вставай раніше, і все будеш встигати*) та іншої модальності [6, с. 26].

Низка праць ([15, 16, 17] тощо) присвячена тому, що всі ці реалізації віддзеркалюють одне значення, а тому їхні автори прагнуть подати таке визначення імператива, яке б охоплювало б усі непрямі вживання. Їхні думки спростовують ті, хто вважає, що в непряму функціонуванні імперативна форма має іншу, не імперативну, семантику. Зазвичай це не формалізовано, а тому дослідники неоднозначно потрактовують «спроби подати в імперативі таке загальне значення, яке було б йому властиво як у прямих, так і в непрямих уживаннях» щодо спонукальної семантики.

Імперативна форма може бути виражена різномірним арсеналом лінгвістичних засобів, зокрема непрямыми мовними актами, структура яких уточнена в контексті. Водночас як і в семантиці імператива важливим компонентом є сема каузації, а загальне значення імперативних висловлень не спонукальне (оскільки спонукування може бути й внутрішнім), а наказове (імператив є мовленнєвою дією, спрямованою на керування поведінкою адресата) [2, с. 22]. Уважаємо, що непрямі вияви

імперативних форм не мають імперативної семантики й під дефініцію імператива не підлягають.

Інструментарій спонукання передбачає аналіз важливих аспектів: вибір лексичних одиниць, вживання граматичних форм, інтонації, міміки, які впливають на ефективність і виразність спонукання в мовленні. Саме вони є важливою складовою для розуміння функційного призначення цієї константи в річищі традиційної граматики.

Висновки дослідження і перспективи подальшої наукової роботи.

Отже, спонукання постає як важлива частина будь-якого висловлення, бо окреслює дію чи стан суб'єкта, а семантика має великий арсенал лінгвістичних засобів і репрезентована в контексті. Варто наголосити, що правильне розуміння та використання його у традиційній граматиці дозволяє уникнути неправильного конструювання речення, а, отже, сприяє покращенню комунікативного аспекту висловлення.

Водночас не є тотожними поняття «спонукання» та «імператив», їхня семантика має різні трактування, тому ці дефініції варто розмежовувати. Загалом, спонукальна семантика постає як частина прагматичної лінгвістики та мовної поведінки, що допомагає розуміти, як мову використовують для впливу на поведінку та дії співрозмовника. Перспективним вбачаємо аналіз природи спонукання у зіставному аспекті, з урахуванням функційно-семантичних особливостей.

Література

1. Бортун К. О. Засоби вираження модальності спонукання в сучасній українській мові. *Матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу, наукових працівників і здобувачів наукового ступеня за підсумками науково-дослідної роботи за період 2017–2018 рр. (16–17 травня 2019 р.)*: у 2-х томах. Том 1. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019. С. 110–113.

2. Бортун К. О. Самоспонукання в системі імперативності. *Італійська культура в становленні європейської цивілізації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 21 жовтня 2020 року*. Маріуполь: МДУ, 2020. С. 20–23.

3. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ: Либідь, 1993. 368 с.

4. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови /за ред. І. Р. Вихованця. Київ: Пульсари, 2004. 400 с.

5. Вінтонів М., Вінтонів Т., Бортун К. Функційно-семантичне поле категорії імператива в публіцистичному дискурсі: проблеми визначення структури та опису. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 2020, 65(2). С. 425–437.

6. Вінтонів М., Бортун К. Структурно-семантичні типи та функції імперативних висловлень у публіцистичному й офіційно-діловому стилях. Київ : 2020. 201 с.

7. Даскалюк О. Л. Семантико-граматична характеристика імператива сучасної української мови : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Чернівці, 2005. 19 с.

8. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. 992 с.

9. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови : Синтаксис : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.

10. Кулик Б. М. Курс сучасної української мови. Частина II. Синтаксис. Київ : Радянська школа, 1961. 286 с.

11. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Київ : Вища школа, 1983. 265 с.

12. Нарушевич-Васильєва О. В. Категорія спонукальності у прагматистичному аспекті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2002. 22 с.

13. Русанівський В. М. Структура українського дієслова. Київ : Наукова думка, 1971. 313 с.

14. Харченко С. В. Семантико-синтаксична та комунікативна структура речень спонукальної модальності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2001. 21 с.

15. Шатілова О. С. Динаміка структури та семантики спонукальних конструкцій в українських публіцистичних текстах початку XXI століття : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк, 2013. 20 с.

16. Bolinger D. Meaning and Form. (English Language Series, 11). London; New York : Longman, 1979. P. 177.

17. Bühler K. Sprachtheorie. Die Dargestellungsfunktion der Sprache. Jena, 1934. 434 s.

18. Davies E. The English Imperative. London et al.: Croom Helm, 1986. P. 39–40.

19. Kuznetsov Y., Bortun K., Suran T., Pilash M., Shkurko H. Comparación de la arquitectura del texto dialectal en ucraniano e inglés. *Apuntes Universitarios*, 13 (1). 2023. URL : <https://doi.org/10.17162/au.v13i1.1317>

20. Slipetska V., Bortun K., Zhylin M., Horlachova V., Kosharnyi K. Structure and semantics of verbal means of expressing states of emotional tension in english publicistic texts. *Amazonia Investiga*, 12 (67), 2023. С. 212–222. URL : <https://doi.org/10.34069/AI/2023.67.07.19>

Karina Bortun. Imperative sentences in traditional grammar: status,

functions

The paper investigates the role of the inducement in traditional grammar, focuses on its status and functions in the language. The article represents the linguists' vision of the main aspects of the inducement as a structural element of language, which is an important indicator of semantics and syntax, and summarizes various aspects of speech. The author emphasizes the various interpretations of the definitions «inducement» and «imperative», reviews the functioning of these two definitions, and outlines different views. In general, the exhortative semantics has a large arsenal of linguistic means, the semantics of which is represented in the article.

Key words: *inducement, imperative, expression of will, imperative mood, exhortative semantics.*

УДК 811.161.2'367

Тамара Маркотенко

НАГОЛОШУВАННЯ СКЛАДНИХ ПРИСЛІВНИКІВ

У статті досліджуються особливості наголошення прислівників української мови, зокрема, представлено особливості наголосу складних прислівників, показано специфіку акцентології прислівників, що перебувають у безпосередній залежності від акцентологічних особливостей співвідносних із ними частин мови. Підкреслюється, що при всій своїй специфічності система наголошення прислівників підпорядковується основним акцентуаційним законам української мови; констатується, що домінуючим є процес збереження наголосу твірного слова.

Ключові слова: акцентуаційні закони, складні прислівники, твірне слово.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Основи акцентології в Україні заклав мовознавець О. Потебня. Згодом цій темі присвятив свої праці І. Огієнко, в яких висвітлив проблеми акцентології на основі писемних пам'яток («Український наголос на початку XVII-го віку», 1926; «Східнослов'янський наголос у XIV-м віці...», 1937 та ін.). Проте й сьогодні науковці досліджують акцентологічну систему української мови. Дослідження української акцентології останніх десятиріч свідчать про інтерес до наголосу як морфологізованої одиниці: йдеться про розкриття морфологізованості наголосу з проєкцією на явища морфеміки і процеси словотвору (В. Б. Задорожний, П. В. Мацьків,